

нения, лечебный комплекс, детские лечебные учреждения, градостроительный сеть.

Bulakh I.V. FORMATION OF THE PRIMARY MEDICAL LEVEL OF CHILDREN'S TREATMENT COMPLEXES IN THE URBAN PLANNING HEALTH SYSTEM. The article discusses a number of problems associated with the organization of a city-planning network of primary care facilities for medical care of the population of Ukraine with an emphasis on the formation of children's medical complexes, suggests ways of architectural-city-planning organization of primary medical care, which are based on the foundation of European progressive experience of family medical practice. The initiated priority reform processes of modernization of the domestic healthcare sector have been considered, the positive features of the already completed modernization steps

have been identified, further suggestions to improve the efficiency and compliance with modern world standards of the Ukrainian health system have been outlined and considered. Based on previous studies, the article proposed and described the basics of the formation of the primary medical level of children's medical complexes as part of the general urban planning system of health care in Ukraine, which are integrated into urban planning health systems at the primary, secondary and tertiary level of medical care for the population, while significantly expanding the boundaries and possibilities of integrated coverage and monitoring of children's health in our country.

Key words: architectural and urban planning system, system of healthcare institutions, medical complex, children's medical institutions, urban planning network.

DOI: 10.29295/2311-7257-2019-97-3-15-19
УДК 72.01

Качемцева Л.В., Гелла О.І.

*Харківський національний університет будівництва та архітектури
(вул. Сумська, 40, Харків, 61002, Україна; e-mail: kachemsevalubov@gmail.com, alena.gella@gmail.com;
orcid.org/0000-0003-3564-0537, orcid.org/0000-0001-5659-6411)*

АРХІТЕКТУРНА ТА МІСТОБУДІВНА СПАДЩИНА ЗАХАРА КОРНЕЄВА В м. ХАРКОВІ

У статті аналізується інформація про вплив З. Я. Корнеєва на формування містобудівного ансамблю Харківського університету в 1817-1822 рр. Розглядаються документальні свідчення щодо діяльності Корнеєва на посаді піклувальника Харківського університету. Подається функціональна характеристика найбільш значущих будівель університетського комплексу за часів Корнеєва. Виявляється вплив ансамблю Харківського університету на структуру центральної частини міста Харкова, її масштаб і характер забудови.

Ключові слова: Корнеєв, комплекс, університет, забудова, Харків.

Вступ. Захар Якович Корнеєв (в деяких документах Карнеєв, Корнієв), який народився у сільці Захар'євському Богодухівського повіту Харківської губернії у 1748(47) р., – помітний державний діяч Російської імперії кінця XVIII – початку XIX ст. Його службова діяльність протягом шістдесяти років сповнена різноманітних подій і кар'єрних колізій. Містобудівна та архітектурна спадщина, пов'язана з його ім'ям, не сповна досліджена.

В молодому віці З. Я. Корнеєв вступив на військову службу, де провів 14 років та здобув чин полковника, в 1782 р. був призначений директором економії в Курські, а 1785 р. – віце-губернатором в Орлі. З 1796 р. Корнеєв – перший цивільний губернатор Мінської губернії [1, 2], де його десятирічне правління залишило

помітний відбиток в містобудівній структурі губерньського міста. За часи Корнеєва було створено перший генплан Мінська (1797), переплановано головну магістральну вулицю міста (колишня ділянка Московсько-Віденського поштового тракту), що отримала на честь губернатора назву Захар'євська (сьогодні – проспект Незалежності). За десять років правління Корнеєва в Мінську були розплановані Губернаторський сад (нині – парк ім. Горького) та Александрівській сквер, відкрита чоловіча губерньська гімназія. Цей період його діяльності досліджено досить детально [3- 5]. Менш відома роль Корнеєва в створенні унікального університетського комплексу в центрі м. Харкова. Це стаття спрямована на заповнення цієї прогалини.

Мета статті – виявити вплив З. Я. Корнеєва на формуванні містобудівного ансамблю історичного центру Харкова, зокрема, на формування університетського комплексу.

Матеріали і методи дослідження. Основними джерелами для аналізу історичних фактів є роботи Д. І. Багалія [6, 7], І. П. Щелкова [9], К. К. Фойгта [10]. Для даної статті значущими є публікації останніх років: А. Ю. Андреева [11], Н. Ольхівської [12], П. А. Салобая і В. П. Мироненко [13, 14], О. І. Гелли і Л. В. Качемцевої [15, 16], А. А. Шмелева [17].

Дослідження спирається на документальні свідчення щодо діяльності Корнеєва на посаді піклувальника Харківського університету, що збереглися, та за якими можна скласти певне уявлення про те, як створювався комплекс університетських будівель в адміністративному центрі Слобожанщини [2, 18, 19]. Також розглядаються проектні та графічні матеріали, що мають безпосереднє відношення до теми дослідження.

Результати дослідження. На межі ХІХ-ХХ ст. в Російській імперії було проведено освітню реформу, засновано Міністерство Народної освіти (перше в Європі), створені навчальні округи (1803 р.) та відкрито чотири нових вищі навчальні заклади в різних частинах Імперії, серед яких був і Харківський університет (заснований 17 січня 1805 р.).

Спочатку в Харкові планувалося не лише відкриття університету, а й створення цілого університетського містечка на його околиці [16]. Під це будівництво на захід від Сумського шосе місто виділило величезну ділянку площею 318 000 кв. сажнів [6]. Проте, через нестачу коштів, від здійснення цих планів довелося відмовитися. Економічна криза, спровокована війною 1812-1813 рр., відтермінувала будівництво «вченого містечка» на університетських землях ще на деякий час. У 1814 р. обговорювалося питання про незручність місця для майбутніх університетських будівель, що знаходиться за містом, і навіть, про можливість перенесення університету в інше місто. Проте цього не сталося.

Університету при його відкритті було передано в тимчасове користування: розташований в центрі Харкова кам'яний двоповерховий губернаторський палац з двома одноповерховими флігелями та дерев'яний, обкладений цеглою будинок віце-губернатора, будівля колишньої кухні віце-губернатора, дерев'яна обкладена цеглою дворова споруда, що містилися навпроти, через вулицю.

В 1816 р. піклувальник Харківського навчального округу граф Северин Потоцький доповів міністру народної освіти про тісняву тимчасових приміщень університету і про неможливість зведення нової будівлі університету на землях навчального закладу, через значне зростання цін на будівельні матеріали. Ділянка через віддаленість від міста, була незручною для професорів і студентів, що квартирували у Харкові. Потоцький пропонував відмовитися від спорудження «вченого містечка». Замість цього він просив надати у власність університету його тимчасові приміщення та дозволити викупити сусідні казенні будівлі – будинок присутніх місць або поліцейський будинок, для влаштування там необхідних для університету приміщень [7, с. 379].

Захар Якович Корнеєв у березні 1817 р. змінив Потоцького на посаді піклувальника Харківського навчального округу та заповзято почав облаштування Харківського університету. В листуванні міністра духовних справ і народної просвіти кн. О. М. Голіцина та Корнеєва новому піклувальнику було вказано на тісняву в харківському університеті та рекомендовано, згідно з місцевими обставинами, подбати про його розширення [7, с. 65; 18]. Корнеєв склав свій план перепланування університету та надав його на розгляд імператору Олександру І під час його візиту до Харкова у вересні 1817 р. [7, с. 74-76].

Проект будівель, розроблений піклувальником Корнеєвим і радою, був затверджений 1819 р. Плани, фасади і кошториси виконано архітекторами Васильєвим і Валентом. Вартість майбутніх робіт оцінювалася 523 282 карб. Будівельну комісію очолив ректор. Роботи зі зведення університетських споруд велися в 1820-х

рр. під керівництвом архітектора Васильєва. В процесі будівництва Корнеєв здійснював нагляд і вносив зміни, про що свідчать численні доповідні записки [7].

За проектом комплекс будівель Харківського університету повинен був зайняти два квартали, розділених вулицею, спрямованою з півночі на південь (згодом вона стала називатися Університетською). Відправною точкою для його створення став існуючий ансамбль будівель губернаторського палацу. Генерал-губернаторський і віце-губернаторський будинки безкоштовно були передані університету, а будівлі, які займали міська дума і поліція, передали університету з умовою, що він на власні кошти збудує окрему споруду для цих установ. Колишній генерал-губернаторський палац, розташований в західному кварталі, відремонтували та частково перебудували, пристосовавши його до потреб навчального закладу. Центральний двоповерховий корпус став головним, флігелі були надбудовані до двох поверхів. Монументальні ворота зв'язали корпус в симетричну композицію в стилі раннього класицизму [15].

Навпроти колишнього губернаторського будинку, через вулицю, на місці споруд, що були визнані непридатними, звели три нових окремо розташованих будівлі: корпус для церкви, зали урочистих зборів і бібліотеки; кам'яний двоповерховий будинок для казеннокоштных студентів і служб при них; триповерховий корпус для квартир директора педагогічного інституту, інспектора та університетських солдат зі службами. Були зроблені надбудови до будівлі, в якій раніше розміщлася поліція, поставлена кам'яна огорожа з галереєю, що виходила на університетський бульвар (гірку).

Розподіл приміщень, згідно з планом, що отримав найвище схвалення у 1819 р., був наступний: у головному корпусі, колишньому генерал-губернаторському палаці верхній поверх займала квартира піклувальника та його канцелярія, а нижній був відведений для ради та правління, з розміщенням училищного комітету та його архіву.

У процесі формування комплексу функціональне наповнення будівель змінювалося. На кінець першої третини XIX століття воно закріпилося в такий спосіб: в західному кварталі знаходилися переважно адміністративні, навчальні та допоміжні будівлі, кухонний блок та їдальня. У східному кварталі знаходилися: окремих корпус, який поєднував в собі бібліотеку, церкву та урочистий зал, клінічний (лікарняний) корпус і житловий корпус, що включав квартири для університетських чиновників, викладачів і казеннокоштных студентів, і господарські будівлі [7].

Особливістю розташування університетського комплексу в Харкові було те, що він знаходився в самому центрі міста. Згідно проекту Корнеєва комплекс будівель харківського університету займав два квартали, розділених однією з головних вулиць. Західний квартал, що розкривався на р. Лопань формували будівлі, перебудовані під потреби навчального закладу. Східний квартал, що межував з міським кафедральним собором, було сформовано новозбудованими спорудами з невеликим включенням будинків, які було реконструйовано [16].

В роки опікування університетом Корнеєвим у зв'язку з замалим простором університетських кварталів, відведених під будівлі та іншими незручностями було вирішено відокремити усі установи медичного факультету від інших частин університету. Згідно з ухвалою у приватної особи викупили для влаштування клініки та інших установ дворове місце за р. Лопань (біля Благовещенської церкви), де знаходився старий дерев'яний будинок. У 1820 р. піклувальник планував на цій ділянці розмістити медичні аудиторії, кабінети, лікарню, анатомічний театр, фармацевтичну лабораторію, приміщення для кандидатів та студентів-медиків [19]. Для реалізації цих планів сповна, Корнеєву не вистачило часу. У 1822 р. Захарій Якович залишив місто.

Висновки. П'ять років перебування З. Я. Корнеєва на посаді піклувальника харківського університету залишили відбиток і в історії університету і містобудівельній структурі центра Харкова. За його

участю був сформований унікальний для Російської імперії комплекс університетських будівель, який виріс з реальних потреб конкретного навчального закладу, а не копіював готові зразки. Проект цих будівель розроблявся в самому місті, за плідною участю піклувальника Корнеєва та університетського архітектора, що дозволило врахувати всі особливості місця розташування і життя самого університету та створити особливе міське середовище. Комплекс університетських будівель змінив структуру центральної частини міста, надав поштовх до формування нової тканини міста, на довгі роки обумовив масштаб і характер забудови його центральної частини (рис. 1).

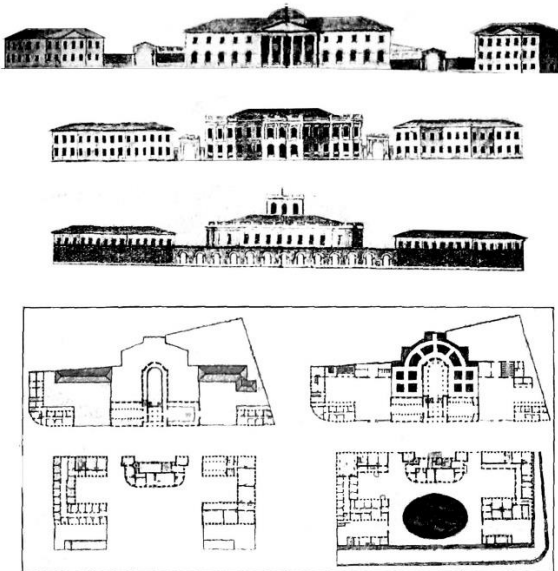

Рис. 1. Харківський університет в першій третині XIX ст.

Зверху вниз: фасад колонного корпусу і двох флігелів; фасад головного корпусу з боку вул. Університетської; фасад головного корпусу з боку р. Лопань; план університетського комплексу.

Майже сто років університетські будівлі були частиною головної панорами центра міста, що розкривалася з боку р. Лопань, при в'їзді з заходу. Фасади будівель університету сформували найстаріші фрагменти фронтів забудови Університетської вулиці, що збереглися. Сама назва вулиці, що є сталою частиною топоніміки міста, виникла в наслідок рішень, що були прийняті за участі З.Я. Корнеєва. Його пропозиція щодо відокремлення

блоку медичного факультету від основного ядра навчального закладу та перенесення його на протилежний берег р. Лопань вказала на спосіб вирішення подібних проблем нестачі місця для майбутніх навчальних закладів нашого міста. Розпошеність навчальних корпусів вишів в містобудівній тканині Харкова практикується і сьогодні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Биографический словарь. Академик. 2000. URL: https://dic.academic.ru/dic_nsf/biograf2/6705 (дата звернення: 17.09.2019).
2. А. Ф. Лабзин и его ссылка (1822). *Письма А. Ф. Лабзина к попечителю Харьковского учебного округа З. Я. Карнееву и его переписка с кн. А. Н. Голицыным*. Русский архив. 1892. №12. С. 354-392. URL: https://runivers.ru/upload/iblock/4a9/079%20tom_Russkiy%20arhiv_1892_vip%209-12.pdf (дата звернення: 17.09.2019).
3. Бригадин П. И., Лукашевич А. М. *Минские губернаторы: история власти*. Минск: ГИУСТ БГУ, 2009. 320 с.
4. Адо Н. *Краткий исторический очерк Минской мужской гимназии*. Ч. 1. (до 1831 года). Минск, 1903. 234 с.
5. *Минские губернаторы, вице-губернаторы и губернские предводители дворянства (1793-1917)*: Биографический справочник / Сост. Ю. Н. Снапковский. Минск: Беларусь, 2016. 400 с.
6. Багалея Д. И. *Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам)*. Т.1 (1802-1815 г.). Харьков: Паровая Типография и Литография Зильберберг, 1893-1898. 1204 с.
7. Багалея Д. И. *Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам)*. Т.2 (с 1815 по 1835 год). Харьков: Паровая Типография и Литография М. Зильберберг и С-вья, 1904. VI. 1136 с.
8. *Ученые общества и учебно-вспомогательные учреждения Харьковского университета (1805-1905 гг.) / Харьковский Императорский университет*. / Под ред. проф. Д. И. Багалея и проф. И. П. Осипова. Харьков: Типография «Печатное дело», 1911. 282 с.
9. Щелков И. П. Из истории Харьковского университета. *Журнал министерства народного просвещения*. 1890. октябрь. С. 358-385. URL: <https://runivers.ru/upload/iblock/dcf/271.pdf> (дата звернення: 17.09.2019).
10. Фойгт К. К. *Историко-статистические записки об Императорском Харьковском университете и его заведениях от основания Университета до 1859 года*. Харьков: В Уни-верситетской типографии, 1859. 172 с.

11. Андреев А. Ю., Цыганков Д. А. Попечитель императорского университета в системе народного просвещения российской империи первой половины XIX в. *Вестник ПСТГУ II: История. История русской православной церкви*. 2015. Вып. 4 (65). С. 70-97.
12. Ольховская Е. В. Развитие системы университетских центров Украины: На примере архитектуры Харьковского университета. *Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини*. Ін-т проблем сучасного мистецтва АМУ. Київ: Видавничий дім А+С, 2006. Вип. 3. ч. 2. С. 143-146.
13. Солобай П. А. *Типологічні основи формування архітектури вищих навчальних комплексів [Текст]: автореф. дис. ... д-ра архіт.: 18.00.02*. Київ, 2012. 36 с.
14. Мироненко В. П., Солобай П. А. *Методологические основы структурной организации вузовских комплексов*. Белгород: Изд-во БГТУ, 2015. 281 с.
15. Гелла Е. И., Качемцева Л. В. Колонный корпус университета в Харькове в первой трети XIX в. Морфологическая и функциональная структура. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Наук.-техн. збірник*. К.: КНУБА, 2015. Вип. 40. С. 33-38.
16. Гелла Е.И. Формирование комплекса университетских зданий в Харькове в первой трети XIX в. *Известия вузов: Инвестиции. Строительство. Недвижимость*, 2015. №3 (14). С. 122-131.
17. Шмелев А. А., Абрамов А. Е. Высшая школа в Российской империи в воспоминаниях выпускников. *Universum: Психология и образование: электрон. научн. журн.*, 2017. 1(31). URL: <http://7universum.com/ru/psy/archive/item/4146> (дата звернення: 14.04.2018).
18. Переписка кн. А. Н. Голицина с З. Я. Карнеевым. *Русский архив. Историко-литературный сборник*. 1893. №5. С. 129-135. URL: <https://runivers.ru/book-reader/book413536/#page/133/mode/1up> (дата звернення: 17.09.2019).
19. Рейнгардт Ф. О. Харьков 20-х и 30-х годов. По воспоминаниям. *Харьковский сборник*. 1887. №1. С. 1-28. URL: http://dalizovut.narod.ru/istorii/20_30887.htm (дата звернення: 17.09.2019).

Kachemceva L.V., Gella O.I. ZAKHAR KORNEYEV, HIS ARCHITECTURAL AND CITY-BUILDING HERITAGE IN KHARKOV. The article analyzes information on the influence that Z. Ya. Korneev had on the formation of the Kharkiv University town-planning ensemble in 1817-1822. They are reviewing documentary evidence of Korneev's work as a trustee of Kharkiv University. Here is a functional description of the most important buildings of the university complex in the time of Korneev. Their influence on the structure of the central part of the city of Kharkiv, its scale and nature of forgetting is revealed. **Keywords:** Karneyev, Korneev, complex, university, building, Kharkiv.

Качемцева Л.В., Гелла Е.И. АРХИТЕКТУРНОЕ И ГРАДОСТРОИТЕЛЬНОЕ НАСЛЕДИЕ ЗАХАРА КОРНЕЕВА В г. ХАРЬКОВЕ. В статье анализируется информация о влиянии С. Я. Корнеева на формирование градостроительного ансамбля Харьковского университета в 1817-1822 гг. Рассматриваются документальные свидетельства о деятельности Корнеева в должности попечителя Харьковского университета. Подается функциональная характеристика наиболее значимых зданий университетского комплекса во времена Корнеева. Рассматривается влияние ансамбля Харьковского университета на структуру центральной части города Харькова, ее масштаб и характер застройки. **Ключевые слова:** Карнеев, Корнеев, комплекс, университет, здание, Харьков.

DOI: 10.29295/2311-7257-2019-97-3-19-25
УДК 711.41(477.43/.44-21)

Кушнарѡва К.О.

*Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури
(вул. Вознесенський узвіз, 20, Київ, 04053, Україна; e-mail: biggreentractor@gmail.com,
orcid.org/0000-0002-2785-0094)*

АРХИТЕКТУРНІ ДОМІНАНТИ ІСТОРИЧНОГО СЕРЕДОВИЩА МАЛИХ МІСТ ПОДІЛЛЯ

У статті досліджено композиційно-просторові особливості вертикальних домінант малих історичних міст Поділля, визначено значення історично сформованих архітектурних домінант у процесі регенерації містобудівних утворень. Питання розглядається на основі аналізу об'ємно – просторових характеристик історичних міст Поділля та теорії перцептивного сприйняття архітектурного середовища.

Ключові слова: архітектурна домінанта, візуальна організація, головний елемент, акцент, перцептивне сприйняття.